

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ І РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З МОВЛЕННЄВИМИ ВІДХИЛЕННЯМИ

Постановка проблеми. Пріоритетність сфери індивідуального розвитку – звернення до особистості, її можливостей, творчого потенціалу і пізнавальної активності, – є головним аспектом гуманізації освіти. Специфікою особистісно-розвивальних технологій стає не стільки викладання, як передача знань, умінь та навичок, скільки розвиток творчої індивідуальності та інтелектуальної свободи. У зв'язку з цим мовленнєві здібності, як один з основних показників культурного розвитку особистості, в значній мірі визначають в цілому успішність процесу морального збагачення всіх учасників освітнього простору [4].

Актуальність теми зумовлено соціальною потребою розвитку мовлення дітей як важливого компонента становлення особистості та пріоритетним спрямуванням Національної доктрини розвитку освіти України, Законом України „Про освіту”, що передбачають досконалість форм, методів, засобів і методики навчання дітей рідній мові, формування культури мовленнєвого спілкування.

Сучасна освітня концепція заснована на тому, що поведінка дорослої людини, рівень її культурної ідентифікації, особистісні і ціннісні установки детерміновані рівнем дитячої свідомості [7], сукупністю уявлень, закладених на вікових етапах розвитку. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема диференційованого підходу до навчання і розвитку дітей, що мають відхилення в мовленнєвому розвитку: адекватне оперування відомостями усередині могутнього інформаційного поля, в якому знаходиться сучасна дитина, визначає ступінь культурного розвитку, освіченості особистості, обумовлює успішність її навчання, специфіку оволодіння компонентами навчальної діяльності, інтенсивність формування загальнонавчальних здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень свідчить про зростання за останнє десятиріччя інтересу вітчизняних та зарубіжних учених до питань формування мовленнєвої готовності дітей дошкільного віку, що забезпечує не лише соціальну адаптацію, але й виступає основним інструментом засвоєння шкільних знань. Про це свідчать праці Л. Артемової, А. Богуш, М. Вашуленко, Л. Калмикової, О. Кононко, С. Лаврентьевої, Л. Низьковської, Л. Пироженко, Л. Покроєвої, К. Прищепи, О. Проскури, Р. Рєпіної та ін.

Проблема навчання і розвитку дітей з порушенням мовлення знайшла широке відображення у вітчизняному корекційно-педагогічному досвіді.

Вивчалися особливості розвитку мовлення дітей із фонетико-фонематичним та загальним недорозвиненням мовлення (Л. Вавіна, О. Жильцова, Р. Левіна, Є.Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, Л. Трофименко, М.Шевченко та ін.). Питання підготовки до опанування писемним мовленням, формування та удосконалення лексико-граматичної сторони мовлення (Л.Бартенєва, Л. Дідкова, Л. Журова, Н. Нікашина, Н. Орланова, Г. Чіркїна, М. Шеремет та ін.).

Разом з тим, диференційований підхід у навчанні та розвитку дітей з порушенням мовлення залишається предметом дискусій фахівців

Формулювання цілей статті полягає у розкритті можливостей синестезії сенсорних аналізаторних систем, що дозволяє оптимізувати процес навчання молодших школярів з порушенням мовлення, зробити його раціональним і ефективним.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз результатів обстеження стану мовленнєвого розвитку дітей, які йдуть до школи, виявив тенденцію до прогресуючого розповсюдження порушень усного і письмового мовлення. Серйозна заклопотаність станом мовлення молодших школярів обумовлена не тільки зміною кількісного складу дітей з відхиленнями в мовленнєвому розвитку, але і якісними змінами мовленнєвої патології: ступенем вираженості дефекту, колом структурних компонентів мовлення, які розширюються та схильні до порушення. До чинників, що негативно впливають на розвиток дитини, можна віднести погіршення соціальної і екологічної обстановки, недиференційований підхід до навчання, завищені вимоги шкільної освіти, що випереджають темпи розвитку головного мозку дитини.

Етіологія подібних розладів представлена п'ятьма основними чинниками:

- фізіологічний аспект (неповноцінність зорового сприймання, оптико-просторова недостатність, несформованість або недорозвинення усного мовлення, сенсорні утруднення, порушення міжаналізаторної взаємодії);

- психологічний аспект: (затримка розвитку вищих психічних функцій: уваги, пам'яті, суцесивних і симультанних процесів);

- генний аспект (спадкова обтяженість, конституціональна схильність, етіопатогенетичний чинник);

- нейропсихологічний аспект (вплив функціональної асиметрії півкуль головного мозку);

- соціальний аспект (дія, що надається сучасними соціально-економічними концепціями розвитку на всі сфери життя).

Порушення читання і письма, будучи найпоширенішими дефектами мовлення у дітей молодшого шкільного віку, роблять негативний вплив на весь процес навчання, на шкільну адаптацію дітей, на формування

особистості і характер психічного розвитку дитини в цілому. Такі діти зазнають труднощі у засвоєнні і розумінні текстів, логічному мисленні. Неуспіх у школі часто формує у них негативне відношення до навчання, утрудняє спілкування з однолітками [5].

Своєчасне виявлення причин, що приводять до неуспішності дітей в початкових класах, точне визначення диференціальних ознак і механізмів порушень, відмінність їх від інших, неспецифічних помилок надзвичайно важливі для розвитку культури особистості, що забезпечує успішність і життєздатність в соціумі, а також для відповідної корекційної діяльності, розробки цілісної системи роботи з виправлення цих порушень, з попередження шкільної дезадаптації в цілому.

Передумовою засвоєння письма та читання є: розуміння й утримування в пам'яті мовних інструкцій, розуміння й співвіднесення почутої інформації з відповідним малюнком; сформованість фонетико-фонематичних процесів на такому рівні, коли дитина може розрізнити та усвідомлювати окремі звуки мовлення серед мовного потоку, правильно артикулює звуки у власному мовленні; сформованість зв'язного мовлення на такому рівні, коли дитина засвоює граматичні конструкції речень, прийоми словотворення та словозмінення за аналогією, використовуючи свій власний мовний досвід; удосконалене внутрішнє мовлення, яке має виконувати функцію планування; достатній рівень сформованості просторових відношень для засвоєння знаків як елементів літер та цифр (друкованих і писаних); розвинена дрібна моторика рук та координованість рухів.

Однією з основних умов адекватного розвитку психічних функцій, зокрема, мовленнєвої, є процеси сприймання, відповідальні за прийом і переробку інформації. Перцептивні процеси забезпечують регуляцію мовленнєвої діяльності і удосконалюються під впливом різних її проявів [6]. Інформація, що поступає із зовнішнього світу, є тією базою, на основі якої відбувається навчання і формується індивідуальний досвід.

Більшість людей умовно можна зарахувати до трьох основних груп за ступенем вираженості каналів отримання і засвоєння інформації: візуали – люди, які сприймають інформацію головним чином через зорові аналізатори; аудіали – люди, які сприймають інформацію переважно через слухові канали; кінестетики – люди, які сприймають інформацію в основному через тактильні засоби контролю [5].

Якнайповніше уявлення про об'єкти, що сприймаються, можна отримати за умови їх сприймання декількома органами чуття, що дозволяє сприймати різні властивості об'єктів за допомогою різних сенсорних систем (зір, слух, дотик, кінестетична чутливість тощо); проводити їх аналіз усередині кожної сенсорної системи, співвідносити характерні ознаки, ухвалювати рішення на основі інтеграційної обробки даних [3]. Подібна

синкретична єдність різних сенсорних систем, що дозволяє оптимізувати процес навчання, зробити його раціональним і ефективним, повинна стати теоретико-методичними засадами педагогічної допомоги і підтримки молодших школярів з порушенням мовлення, оскільки специфіка пропедевтичної і корекційної роботи припускає підключення компенсаторних механізмів і можливостей дитини з метою надання найбільш доцільної і дієвої допомоги у кожному конкретному випадку.

Проте злагодженість, міцність і рухливість інтеграційної взаємодії, що визначають ефективність процесу навчання грамоті, забезпечуються адекватністю окремих перцептивних процесів, порушення яких є одним з можливих механізмів несформованості усного і письмового мовлення на психофізіологічному рівні. У зв'язку з цим особливої значущості набуває той факт, що у дітей, що страждають порушенням усного і писемного мовлення, слуховий і зоровий канали отримання і переробки інформації є найбільш сензитивними з огляду на схильність до різних розладів. Адже за допомогою саме слухової і зорової аналізаторних систем традиційно реалізуються переважна більшість навчальних ситуацій. Так, педагогам добре знайома проблема диференціації понять „голосний” та „приголосний” звуки. Традиційним прийомом в системі роботи по усуненню порушень в цьому напрямі є формування уявлень про акустичні і артикуляційні характеристики і відмінності позначених фонетичних одиниць. Досвід показує, що для окремих категорій дітей-логопатів наведених дій недостатньо, оскільки:

- з одного боку, розлади в галузі фонетико-фонематичного сприймання перешкоджають повноцінному і точному з акустичної точки зору відтворенню звуків, що характеризуються;
- з іншого – маючи в більшості випадків порушення у сфері просторового сприймання і несформованість кінестетичних відчуттів органів апарату артикуляції, учні зазнають значних труднощів у зіставленні графічного зображення звуку з власним артикуляційним укладом.

Визнаючи специфічність і нестабільність слухового і зорового засобів контролю у дітей з порушенням мовлення, можна звернути увагу на зростаючий вплив рухового або моторного сприймання на ступінь осмислення навчального матеріалу дітьми, які вчаться. Корекційна робота із застосуванням методів активізації рухового сприймання дозволяє зробити висновок про доцільність і обґрунтованість застосування технологій, спрямованих на активізацію аналізаторів, що відповідають за так звану моторну інтеріоризацію дійсності, дозрівання якої з дитячого віку забезпечує отримання адекватної інформації про навколишній світ. До моменту початку шкільного навчання діти вже володіють колосальним об'ємом інформації: до

5 років процес зростання головного мозку вже завершений на 80%, а до 8 років він фактично закінчений. Між 8 і 80 роками мозок людини якісно і кількісно розвивається менше і повільніше, ніж за один лише рік – від 7 до 8 років [1].

Висновки. Кожна людина з дитинства володіє п'ятьма способами збагачення новими знаннями: вона дивиться, слухає, дотиком обстежує, нюхає і пробує. До того ж, відомо по одному візуальному і аудіальному засобу та три кінестетичних. Вищезазначене переконує у необхідності опори при плануванні роботи з дітьми, які мають відхилення в мовленнєвому розвитку, на канали переробки інформації, що підлягають зберіганню з метою підвищення злагодженості у взаємодії аналізаторних систем. Актуальність акценту на руховому сприйманні при здійсненні педагогічної допомоги і підтримки дітей-логопатів обумовлена також його сприянням у створенні міцної навчальної мотивації: необмежений досвід пізнання дійсності, коли дослідження дитиною предметів і явищ навколишнього життя знаходить належне моторне підкріплення в умовах відсутності прийомів, що приборкують природну дитячу цікавість, приводить до підтримки і підвищення вродженого бажання отримувати знання, збагачувати свій культурний і інтелектуальний потенціал.

Питання про посилення ролі рухового сприймання стосовно періоду дошкільного дитинства доречно ставити відносно збільшення можливостей повноцінного формування і збагачення сфери дитячої свідомості.

Отже, проблема активізації моторного сприймання в період навчання в початковій ланці загальноосвітньої школи обумовлена більшою мірою необхідністю підключення компенсаторних механізмів і можливостей, що заповнюють недостатність розвитку різних сенсорних систем і каналів отримання і обробки інформації у дітей з мовленнєвою патологією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доман Г. Как научить ребёнка читать / Г.Доман, Д.Доман. – М.:Аквариум, 1998. – 320 с.
2. Краевский В.В. Человек и «человеческий фактор»/ В.В.Краевский // Материалы II Междунар. науч.-практ. конф. [Электронный ресурс]. – Ставрополь, 2005 г. – Режим доступа: [htt: // revolution.allbest.ru/pedagogics](http://revolution.allbest.ru/pedagogics).
3. Насонова В.И. Анализ психофизиологических механизмов затруднений в овладении чтением и письмом у детей с ЗПР: автореф. диссер. на здобуття ступеня канд. пед. наук / В.И.Насонова – М., 1979.
4. Соколова В.В. Культура речи и культура общения / В.В.Соколова. – М.: «Просвещение», 1995. – 192 с.
5. Сиротюк А.Л. Нейропсихологическое и психофизиологическое сопровождение обучения / А.Л.Сиротюк. – М.:ТЦ Сфера, 2003. – 288 с.

6. Цветкова Л.С. Аграфия, алексия. Психодиагностика и коррекция детей с нарушениями и отклонениями развития / Л.С.Цветкова; сост. и общ. ред. Астапова В.М. – СПб.: «Питер», 2001.
7. Чумичева Р.М. Ценностно-смысловая модель детства как среда развития ребёнка/ Р.М. Чумичева // Материалы II Междунар. науч.-практ. конф. [Электронный ресурс]. – Ставрополь, 2005. – Режим доступа: <http://revolution.allbest.ru/pedagogics>.

АНОТАЦІЯ

Журавльова Л.С. Диференційований підхід до навчання і розвитку дітей з мовленнєвими відхиленнями. У статті висвітлюється актуальність проблеми оптимізації процесу навчання молодших школярів з порушенням мовлення. Автор розкриває можливість використання синестезії сенсорних аналізаторів у навчанні і розвитку дітей з патологією мовлення.

Ключові слова. *Навчання, розвиток, школяр, технології.*

АННОТАЦИЯ

Журавлева Л.С. Дифференцированный подход к обучению и развитию детей с речевыми отклонениями. В статье отражается актуальность проблемы оптимизации процесса обучения младших школьников с нарушением речи. Автор раскрывает возможность использования синестезии сенсорных анализаторов в обучении и развитии детей с патологией речи.

Ключевые слова. *Обучение, развитие, школьник, технологии.*

SUMMARY

Zhuravleva L.S. Differential approach to training and development of children with speech deviations. Article reflects the relevance of optimization problems of the learning process of junior schoolchildren in violation of speech. The author reveals the possibility of using synesthesia sensory analyzers in training and development of children with speech pathology.

Key words. *Training, development, schoolpupil, technology.*